

MEYVE REDİFLİ GAZELLER

M. Nejat SEFERCİOĞLU*

ÖZET

Divan şiirinde meyve redifli gazellerin değerlendirilmesi için taranan seksen civarında divandan tespit edilen bir şeftâlû, iki turunc, iki elma, bir nârenc ve bir çekirdeği redifli gazel incelenmiştir. Divan şiirinde meyve adlarıyla yapılan rediflerin sayıca az olduğu belirlenmiştir. Adı geçen şiirlerde meyveler renkleri, şekilleri, lezzet ve tatları ile çeşitli benzetmelerde yer almışlardır. Bu gazellerde geçen meyve redifleri gazellerin bütünü içerisinde incelenirken turunç ile aşık, mazlum, hızır; narenc ile sevgili; şeftali ile sevgilinin dudağı gibi çeşitli anlam ilgileri kurulmuştur. Şiirlerde meyve adlarının redif olmasının önemi de vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Divan edebiyatı, redif, şeftâlû, turunc, nârenc, elma, çekirdeği.

GAZELS WITH FRUIT REFRAIN

ABSTRACT

About 80 divans were studied and poems with fruit names as a refrain were specified. In the Divan poetry, fruit names as a refrain were used rarely. In these poems, the similes about fruits are concerned with their colours, shapes and tastes. In these ghazels, some similes were made with fruit names which were used as a refrain, for example bitter orange - lover, aggrieved, deus ex machina; citrus fruit - lover; peach - lovers lips. Also these refrains's importance was emphasized.

Key words: Divan poetry, refrain, fruit, peach, tangerine, citrus fruit, apple, apple pip.

* Dr. M. Nejat Sefercioğlu, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

Divan şairi, çevresinde gördüğü, kullandığı ve bilgi alanı içinde bulunan her şeyle yakından ilgilenmiş, onları çok iyi gözlemlemiş, hayal ve sanatkârlık gücü ile yoğurarak divan şiirinin sanat anlayışına uygun olarak ifade etmiştir. Türk insanının kıvrak zekâsından, Türk dilinin zengin mecazlar manzumesinden yararlanarak çok değişik ve orijinal mazmunlarla süslemiştir. Divan şiirindeki meyve redifli gazeller de bu ilginin bir başka güzel örneğini teşkil etmektedir. Bu çalışmada taranılan seksen civarındaki divanda tespit edilen biri *şeftâlû*, ikisi *turunc* ikisi *elma*, biri *nârenc* redifli ve birisi de meyve çekirdekleriyle ilgili *çekirdeği* redifli yedi gazel değerlendirilmiştir.

Redifli manzumelerin diğer manzumelere nazaran ayrı bir özelliği vardır. Bu manzumelerde redif olarak seçilen kelime her beyitte bütün anlamı, bir mıknaşın demir zerrelere kendisine çektiği gibi kendisine yöneltir. Bu konumuyla anlamın mihverini teşkil eder. Ayrıca redif kelimesinin değişik anlamlarını kastederek kullanan şairler, şiirlerini çok daha ilgi çekici bir anlam zenginliğine kavuştururlar. Her edebî metinde mevcut olan anlam bütünlüğü, redifli manzumelerde daha kuvvetle hissedilir. Taranılan divanlarda, üç meyveye ait altı meyve redifli gazelin tespit edilmesi, meyve adlarının divan şairleri tarafından, redif olarak kullanılması konusunda, pek fazla ilgi çekici olmadığını düşündürmektedir. Ancak bu kadar az manzumeye de olsa alâkadar olmaları, onların çevrelerindeki her unsurla ilgilendiklerinin ve şiire yansıtacak güzellikler bulabildiklerinin de bir delili sayılmalıdır. Kaldı ki değişik manzumelerin içinde birçok meyve adları, redif olarak kullanılsalar bile, çok güzel ve değişik benzetmelere konu edilmişlerdir. Bu da divan şairinin yakın çevresiyle ve gerçek hayatla ilgisini gösteren tespitlerimizi kuvvetlendiren deliller olarak değerlendirilebilirler.

16. yüzyılda yaşamış olan Cinânî'nin *turunc* redifli gazeli sekiz,¹ Taşlıcalı Yahyâ'nın aynı redifli gazeli² ise beş

¹ Cihan Okuyucu, *Cinânî Hayatı, Eserleri, Divânının Tenkildi Metni*, Ankara 1994, XXXV II+770 s. (G/19, s. 472-473).

² *Yahyâ Bey Divanı*, haz. Mehmet Çavuşoğlu, XVI+646 s. (G/40, s. 305-306).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

beyitten meydana gelmiştir. Revanî'ye ait *nârenc* redifli gazel³ beş beyit, *Zatî'nin şeftâlû* redifli gazeli on beyittir.⁴ 14. yüzyıl şairlerinden Kadı Burhaneddin'in *almasıyile* ve *alma direm* redifli gezelleri⁵ ise beş ve altı beyitten ibarettir ve matla beyitleri yoktur. 15-16. yüzyıllar arasında yaşamış olan Priştineli Mesihî'ye ait olan *çekirdeği* redifli gazel de beş beyitten⁶ meydana gelmiştir. Ömer Özkan tarafından hazırlanan ve henüz yayınlanmamış olan bir çalışmada yer alan "*alma*" redifli beş beyitlik gazel,⁷ metnindeki tereddütler sebebiyle, değerlendirmeye alınmamıştır. İki şairde karşılaşılan *turunc* ve *elma* redifli gazeller, şairlerin bu meyvelere daha fazla ilgi gösterdiklerinin ve daha fazla benzetmeye konu olabilecek özellik bulduklarının bir işareti sayılabilir.

Turunç, beyitlerde değişik benzetmelere konu edilir. Cinanî' *turunc* redifli gazeline, "Turunç, sevgilinin saçının çevganının gamına esir olup, bu şekilde sevgilinin mahallesine varmak ister." şeklinde nesre çevirebileceğimiz,

Esir olup gam-ı çevgân-ı zülf-i yâre turunc
Diler bu şekl ile kûy-ı nigâra vara turunc

matla beytiyle başlar. Şair bu beytini yazarken ucu kıvrık bir sopa ve bir topla oynanan *güy u çevgân*⁸ adlı oyundan yararlanmıştı. Divan şiirinde sık sık karşımıza çıkan bu oyunda genellikle topa vurmaya yarayan ucu kıvrık sopa sevgiliye ait saç, sevgilinin eziyeti, âşığa verdiği gam gibi unsurlara; top da kaderin önünde yuvarlanıp giden ve *bî-ser ü pâ* yani elsiz ayaksız olarak nitelenen, bu hâliyle, oradan oraya fırlatılan âşık veya âşığın başına benzetilir.

³ *Revânî Divânı*, haz. Metin Kalpaklı, (OTOP Projesi WEB sayfası - Metin Bankası), Gazel 35.

⁴ *Zâtî Divânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon, Gazeller Kısmı)*, haz. Mehmet Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri, İstanbul 1987, 527 s. (G/1230), C. 3, s. 143-144.

⁵ *Kadı Burhadeddin Divanı*, haz. Muharrem Ergin, İstanbul 1980, s. 94, (G/236, 237).

⁶ *Mesihî Divânı*, haz. Mine Mengi, Ankara 1985, VI+316 s. (G/285, s. 300).

⁷ *Eskizağralı Handî ve Divânçesi*, haz. Ömer Özkan, (Basıma hazır proje).

⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, C. I, s. 2, 13, 21, 24, 366.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

Cinani'nin bu matla beytinde de sevgilinin kıvrımlı zülfünün gamı, çevgana benzetilmiştir. Ona gönül bağlayan ve beyitte esir olarak ifade edilen âşık da, çektiği aşk ıstırabı ve sıkıntılarla bükülmüş iki kat olmuş bedeniyle âdeta bir top gibi hayal edilmiştir. Âşık, bedeninin şekli ve sararmış teni sebebiyle turunca benzetilmiştir. Âşığın maksadı bir yolunu bulup sevgiliyle beraber olmak, onun mahallesinde bulunmaktır. Cinani'ye göre sevgilinin mahallesine ulaşmanın tek yolu, top olup sevgilinin saçının gamının çevganına muhatap olmak, yani onun gamını çekmek, aşkının sıkıntılarına katlanmaktır. Şairin, sevgilinin kıvrımlı zülfü ile çevgan ve top ile turunç arasındaki gözleme dayanan şekil benzerliğinden yola çıktığı açıktır.

Şair, "Turunç, ortaya çıkan bütün varlığını heva (aşk) ile çürütür (yok eder; bu sebeple), bu diyara oturmaya (yerleşmeye) gelmezse bunda şaşılacak ne var?" diye sorduğu,

*Hevâ ile çürüdür hâsılın anup bitmez
Nola ikâmete gelmezse bu diyâra turunc*

şeklindeki beytinde, *hevâ* kelimesinin teneffüs ettiğimiz hava, iklim, heves ve aşk anlamlarıyla oynamaktadır. Turuncun bilhassa sıcak iklimlerde yetişen bir meyve olması ve şairin yaşadığı bölgedeki gibi sert bir iklimde yetişmesinin imkânsızlığı, turuncun teşhis sanatıyla, bu diyara yerleşmeye gelmeyen bir insana benzetilmesine sebep olmuştur. *Meyvesini hevâ ile çürütür* ifadesinden de onun âşık biri olduğu neticesi çıkartılabilir. Bu sebeple turuncu ömrünü aşk ile çürüten ve bir yerde karar eğlemeyen ancak, hevası uygun olmayan, yani aşkın olmadığı yerde de yaşayamayan bir âşık olarak hayal etmektedir.

Cinani,

Çemende Hızır gibi bahr ü ber müsâfiridür

İder hemîşe heves geşt ile güzâra turunc

dediği ve "Turunç, çemende Hızır gibi denizlerin ve karaların misafiridir ve daima dolaşmaya heves eder." şeklinde nesirleştirebileceğimiz üçüncü beytinde ise turuncu ölümsüzlük suyunu bulup içen Hızır'a benzetir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

Hızır'ın, *âb-ı hayât*, *âb-ı hayvân*, *âb-ı zindegî* ve *bengisu* gibi adlarla andığımız, ölümsüzlük suyunu bulup içtiği için bu dünyada ölümsüzlüğe kavuştuğuna, karada ve bilhassa denizde sıkıntıya düşenlere yardım ettiğine inanılır.⁹ “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez.” atasözümüz de bu inanışın bir ifadesidir. Beyitte turuncun Hızır'a benzetilip misafir olarak nitelendirilmesi, onun sadece yetiştirildiği bölgelerde kalmayıp her tarafa ulaştırılan ve itibar gören bir meyve olmasından kaynaklanmaktadır. Bir narenciye çeşidi olan turuncun, şairin yaşadığı yüzyılın şartları da göz önünde tutularak, Hızır gibi hastaların yardımına koştuğu hayali pek de yadırganamaz. Kaldı ki tıbbın bugün, şairin yaşadığı devre göre çok ilerlemeler kaydettiği ve hayat şartlarının çok daha kolaylaştığı zamanımızda bile limon, portakal, greyfurt ve bilhassa turunç gibi meyvelerden medet umuluyor olması, Cinanî'nin bu benzetmeyi şiirine malzeme yapmaktaki haklılığını destekler niteliktedir.

Cinanî gazelinin dördüncü beytinde turuncun yanında bir başka meyveye, elmaya da yer verir. “Turunç, sevgilinin çifte gerdanının hayali ile, bu gönül çocuğunun ağlayıp inlediğini görünce, (ona) bazen elma bazen turunç sunar.” dediği,

Hayâl-i gabgab-ı dil-dâr nâlesin göricek
Sunar bu tıfl-i dile ara sîb ara turunc

şeklindeki beytinde, kolayca kandırılabilmesi sebebiyle, gönlü bir çocuğa, sevgilinin çifte gerdanını da şekil, renk, lezzet ve güzellik bakımından turunca ve elmaya benzetir.

Gapgab, çene altı, çifte gerdan anlamına gelir. Fuzulî, *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevisinde Leyla'nın benzersiz güzelliğini tasvir için yazdığı ve “latif bir şimşad olan boyuna, çenesinin elması ve çene altı turuncu birleşince” dediği,

Şimşâd-ı latifine mürekkeb
Sîb-i zenâh u turunc u gabgab

⁹ Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler - Mazmunlar ve Mefhumlar)*, 2. baskı, İstanbul 1943, s. 119; İskender Pala, *a.g.e.*, C. I, s. 438-440; Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Ankara 1992, s. 204.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

şeklindeki beytinde¹⁰ elma-çene, turunç-gabgab ilgisini kurarken, çene ile gabgabı ayrı meyvelerle ifade etmektedir. Buna dayanarak Cinanî'nin de "Sevgili, gönül çocuğuna bazen elmaya benzeyen çenesini, bazen turunca benzeyen gerdanın sunar." demek istediğini düşünebilirsek de, şairin beyitte çeneden söz etmediğini de göz önünde tutarak her iki meyve ile de sevgilinin çifte gerdanını kastettiğini söylemek daha uygun olur.

Elma, boyutları, biçimleri ve renkleri çeşide ve çevre özelliklerine göre değişen, genellikle yuvarlak, sarı, kırmızı ve yeşil renkli bir meyvedir.¹¹ Gönül-çocuk ilgisi, divan şiirinin çok kullandığı benzetmelerden biridir. Gördüğü her şeye hemen kapılması, bir yetişkin gibi mantığıyla değil daha çok duygularıyla hareket etmesi, başına gelecekleri önceden kestirememesi, kolayca kandırılabilmesi ve kandırılıp kapıldıktan sonra da kolayca kendisini kurtaramaması, güçsüzlüğü ve âcizliği gibi özellikleriyle gönül bir çocuktur. Beyitte bu özelliklere sahip gönül çocuğunun kapıldığı ise sevgilinin elmaya ve turunca benzeyen çifte gerdanının hayalidir. Çocukların bu meyvelere gösterdiği düşkünlük de şairin gözlemlerine dayanarak beytine aktardığı unsurlar arasında dikkat çekmelidir.

Şairin, "Turunç, aşk ateşi ile beslendiği için, zamanın cevrine çok dayanamaz." dediği,

Egerçi âteş-i ışk ile oldı perverde

İnen dahi døyemez cevr-i rûzigâra turunc

şeklindeki beytinde turunç, aşk ateşiyle yanıp kavrulan, yani olgunlaşan bir âşık olarak hayal edilmektedir. Zamanın cevrine fazla tahammül edememesinin sebebi de budur. Dünya nimetleriyle ilgisini kesen âşık için, bu dünyada geçirilen zaman ve bu dünyanın kendisine sunduğu eziyetten, dertten başka bir şey değildir. Şair de aşk ateşiyle beslenen bir âşık gibi hayal ettiği turuncun, zamana uzun süre karşı koyamayan, kısa sürede çürüyen bir meyve olma özelliğinden yararlanarak, zamanın eziyetlerine uzun süre dayanamayacağını ifade etmektedir.

¹⁰ Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn*, haz. Hüseyin Ayan, İstanbul 1981, s. 88.

¹¹ Ana Britannica..., C. 8, s. 140.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

*Yanıklarıyla ten-i zerdî yâra arz itdüm
O âşıkam ki yakup arz ider nigâra turunc*

şeklindeki altıncı beyitte “Ben, sevgiliye yaktığı turuncu sunan bir âşığım; (çünkü), sararmış tenimi yanıklarıyla sevgiliye arz ettim.” diyen Cinanî, önceki beyitte olduğu gibi turunçla âşık arasında ilgi kurmaktadır. Turunç sarı rengi sebebiyle âşığın aşk ıstırabıyla sararıp solmuş tenine benzetilir. Şairin kendisini âşığın yerine koyarak ifade ettiği gibi, yakıp sevgiyi sunduğu turunç üzerindeki yanık izleri de vücudundaki aşk yaraları, yani dağlardır. Bu beyit ucu yakılıp sevgiliye gönderilen ve sevgiliye “Senin için yanıp tutuşuyorum.” mesajını ileten mektup veya mendilleri hatırlatmaktadır. Bu beyitte de âşığın yakıp sevgiliye gönderdiği turunç ile sevgiliye, “Senin aşkın yüzünden sararıp soldum, aşkının ateşiyle yanıp yakılmaktayım.” mesajını iletmek istediği söylenebilir.

Cinanî'nin “Turunç, bazen tarikata uygun olarak yeşil elbise ile gelip, hâl lisanı ile özür dilemeye kasteder.” dediği,

*Tarîkat üzre gelüp berg-i sebz ile gâhî
Lisân-ı hâl ile kasd eyler itizâra turunc*

şeklindeki beyitte turunç, henüz sararıp olgunlaşmamış yeşil hâliyle ve yeşil yaprağı ile benzetmeye konu edilmektedir. Bu hâliyle turunç, henüz yeteri kadar olgunlaşmamış, çıktığı yolda yaptığı hataların farkında ve bu sebeple özür dileyerek hatalarını düzeltme gayreti içinde olan bir salık gibi düşünülmüştür. Onun bu tavrı zamanla olgunlaşacağına bir işareti olarak kabul edilebilir.

Şair turunç redifli gazelini, zamanı bir soyguncuya, turuncu da narencî (turunç renkli) elbisesi zaman haramisi tarafından yağmalanan bir mazluma benzettiği ve “Ey Cinanî! Turunç bu rûzgâra (zamana) ne yaptı bilmiyorum. Rûzgâr (zaman) yol kesen haydutlar gibi (onun) narenc renkli elbisesini soyar.” dediği,

Harâmîler gibi nârencî câmesini soyar

Cinânî n'eyledi bilsem bu rûzgâra turunc

şeklindeki mahlas beytiyle tamamlar. Zaman ya da devir anlamlarına da gelen *rûzgâr* kelimesiyle oynayan şair,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

zamanın insandan alıp götürdüklerini göz önünde tutarak, zamanı haramiye benzetir. Mevsimlerin değişmesi, yani zamanın geçmesi tabiatta değişikliklere sebep olur. Ağaçların önemli bir kısmı, bilhassa meyve veren ağaçların yaprakları sonbaharda önce sararır sonra da dökülür. Tıpkı elbiseleri hırsızlar tarafından çalınmış ve çıplak bırakılmış bir insana dönerler. Cinanî de bu gerçekten hareket ederek, ağaç yapraklarını elbiseye, yaprakları dökülmüş turunc ağacını hırsızlar tarafından elbiseleri çalınmış çıplak bir insana, yaprakların dökülmesine sebep olan rüzgârı da, hem yel hem zaman anlamlarıyla kullanarak, haramiye benzetmiştir. Turuncun olgunlaştığı zaman kabukları soyularak yenilen bir meyve olduğu da göz önünde tutulursa, zaman hırsızının yağmaladığı, soyduğu elbisenin turuncun soyulan narencî, yani turunc renkli kabuğu olarak düşünülmesi de mümkündür. Her iki düşünce tarzı da tamamen gözleme dayanan, teşbih ve teşhis sanatlarının da yardımıyla bir dantel gibi örülen bu beyit bile, divan şiirinin gerçek meclisinin tam ortasına bağdaş kurup oturduğunun güzel bir delili sayılabilir.

XVI. yüzyılın yeniçeri şairlerinden Taşlıcalı Yahyâ'nın *turunc* redifli gazeli "Turunc, dünya gül bahçesine süs ve güzellik verir; çemendeki her turunc gökyüzündeki bir yıldıza döndü." dediği,

Gülşen-i dünyaya virür zînet ü zîver turunc
Gök yüzünde encüme döndi çemende her turunc

şeklindeki matla beytiyle başlar. Taşlıcalı Yahyâ'nın bu beytinde turunc, bir gül bahçesine benzetilen dünyayı süsleyen ve ona değer ve güzellik kazandıran bir meyve olarak ele alınmaktadır. Burada sadece meyvenin değil bir bütün olarak turunc ağacının kastedildiği açıktır. Beytin ikinci mısraında kastedilen ve gökyüzündeki yıldızlara benzetilen ise doğrudan doğruya şekil ve renk benzerliği ve sayılarının çokluğu sebebiyle turunc meyvesidir. Bu hayalde turunc meyvelerinin ağaçta, gökteki yıldızlar gibi yukarıda asılı bulunmaları da önemli bir gözlemdir.

Şairin, "O gül gibi yüksek derecede ve devlettedir; ay ile güneş, onun sohbet (meclisinde) iki güzel ve taze turuncdur." dediği,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

*Gül gibi rifatde ol izzetde ol devletde ol
Ay ile gün sohbetinde iki zibâ ter turunc*

şeklindeki hüsn-i matlaında turunc gül, ay ve güneşe de benzetilen itibarlı iki güzeldir. Turuncun güle benzetilmesinde gül gibi her yerde itibar gören bir meyve olması ön plana çıkarken, ay ve güneş benzetmesinde ise daha çok renk ve şekil benzerliği dikkat çekicidir.

Taşlıcalı Yahyâ'nın "Turunc, başını mihnet kılıcının çevganına top eylemiştir; (Bundan dolayı) çılgın âşıklara benzer." dediği,

*Başını top eylemiş çevgân-ı tîg-i mihnete
Benzi sarı âşık-ı şeydâlara benzer turunc*

şeklindeki üçüncü beytinde ise turuncun benzetilene gey, yani top ve çılgın âşıktır. Çılgın âşığının başını top eylediği çevgan ise, eğri şekliyle dikkate alınan mihnet kılıcıdır. Beyitte Taşlıcalı Yahyâ da Cinanî gibi turunc ile âşık arasında ilgi kurarken, çevgan olarak mihnet kılıcını kullanır. Biri birine yakın gibi görünen bu benzetmelerdeki hareket noktası sevgilinin aşkının sıkıntıları karşısındaki çılgın âşığın çaresiz durumudur. Bu beyitte de çılgın âşığa benzetilen turunc *bî ser ü pâ* yani elsiz ayaksız bir top ve sevgilinin aşkının sıkıntıları da bu topu oraya buraya savuran bir çevgan olarak hayal edilmiştir.

Gazelin, "Turunc, fakirlikleriyle övünen riyazet ehli gibi, Tanrı korkusundan altın gibi sarardı." diye nesre çevirebileceğimiz,

*Fakr ile fahr eyleyen ehl-i riyâzetler gibi
Tanrı korhusundan oldu zer gibi asfar turunc*

şeklindeki dördüncü beytinde turunc, Allah korkusundan benzi altın gibi sararmış, fakirliğiyle övünen bir riyazet ehli olarak karşımıza çıkmaktadır. Riyazet ehli nefsini kırmak, köreltmek için dünya nimetlerinden elini ayağını çeken kimse demektir. Bu davranışın sebebi Allah korkusu ve ilâhî sevgiliye, yani Allah'a kavuşma arzudur. Bu sebeple, dünya nimetleriyle ilgisini kesen riyazet ehli olanlar, fakirlikleriyle övünürler ve benizleri, bedenleri de altın gibi sararır. Turuncun olgunlaştığı zaman altın gibi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

sarardığı göz önünde tutulursa, riyazet ehlinin benzinin sararmış olması da onun olgunluğunun, yani verdiği kararında başarıya ulaştığının bir işareti olarak değerlendirilebilir.

Şair “Yahyâ'nın şiirinin her mısraı taze bir fidandır ve her mısraının ucunda, baygın bakan parlak yıldız gibi, yer yer turunç vardır.” dediği,

*Şîr-i Yahyâ'nun nihâl-i tâzedür her mısra'ı
Encüm-i şehlâ gibi ucında var yer yer turunc*

şeklindeki makta beytinde şiirinin mısralarını taze bir fidana benzeterek bir fahriye beyti kaleme almıştır. Şair taze fidan ifadesiyle söylediklerinin yeni, daha önce söylenmemiş olduğunu ifade etmektedir. Bu dalların ucunda yer yer bulunduğunu belirttiği turunç ise redif olarak kullandığı turunç kelimesidir. Şair ayrıca şiirinin turunç gibi lezzetli, hoş ve faydalı bir meyve gibi çekici ve zamanına göre her yerde kolayca ele geçemeyecek özelliklere sahip olduğunu da ifade ederek övünmektedir.

*Narenc, turunc tâbir olunan meyvedir.*¹² Narenciye kelimesi portakal, limon, mandalina gibi meyveleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Revanî'nin de gazelinde kullandığı *nârenc* kelimesini bu anlamları kastedecek şekilde kullandığı söylenilebilir. Sadece turunç meyvesini kastederek kullanmış olması ihtimali de neticeye tesir etmez. Narenc beyitlerde yuvarlak şekli, olgunluk derecesine göre yeşilden sarıya ve kırmızıya yaklaşan renğiyle hayallere konu edilir.

Revanî gazeline “Ey zalim sevgili! Narenc sana âşık olmuş olmalı ki, yine sararmış benziyle bana benzer.” dediği,

*Sararupdur yine benzi bana benzer nârenc
Âşıkundur meger ey şüh-ı sitemger nârenc*

şeklindeki matla beytiyle başlar. Narenc sararmış renğiyle, sevgiliye gönlünü kaptırdığı için benzi sararmış bir âşık olarak hayal edilmiştir. Hüsn-i ta'lil sanatının da

¹² Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, haz. Mürsel Öztürk - Derya Örs, Ankara 2000. s. 542. “*Nârenc - Kâf-i Fârisiyle, nârencdir ki turunc tâbir olunun meyvedir. Nârenc muarrebidir. Çekirdeğini tenâvüle müdavemet zarar-ı haşerattan mucib-i selâmetdir.*”

yer aldığı ilgide, olgunlaşmağa başlayan sarı renkli narenc söz konusu edilmiştir.

Şairin “(Ey sevgili)! Narenc yine senin gabgabının hastası olmuş ki, bağ içinde bedeni ateş gibi yanar.” şeklinde nesre çevirebileceğimiz,

*Bağ içinde tutuşup gövdesi od gibi yanar
Gabgabun hastası olmuş yine benzer nârenc*

şeklindeki hüsn-i matlaında narenc, şekil ve renk bakımından sevgilinin gabgabına benzetilirken, teşhis sanatıyla, onun kıskançlığı ile hastalanmış, bütün bedeni ateşler içinde yanan bir insan olarak karşımıza çıkar. Bedeninin ateşler içinde yanması ifadesinden iyice olgunlaşıp kızaran bir narenc kastedildiği açıktır. Olgun bir meyvenin tadı ile sevgilinin gabgabı arasında bir ilgi kurulduğu da düşünülebilir.

Revani'nin sararmış yüzü üzerine dökülen kanlı gözyaşlarını narence benzeterek “Dert ve belâ bağında gözyaşı tanelerim sararmış yanaklarımın aksiyle baştan başa narenc oldu.” dediği,

*Yaşumun dâneleri derd ü belâ bağında
Oldı aks-i ruh-ı zerdümle ser-â-ser nârenc*

şeklindeki üçüncü beytinde, aşk bir dert ve belâ bağına, sararmış yüzünün aksiyle karışmış kanlı gözyaşı taneleri de, renk ve şekil bakımından, narenc ağacındaki meyvelere benzetilmiştir. “(Ey sevgili)! Boyunun üzerindeki altın düğmeleri görenler: Acaba ar'arın narenc bitirdiğini kim görmüştür, der.” şeklinde nesre çevirebileceğimiz,

*Kâmetün üzre gören tuğme-i zerrînüni dir
Kim görüptür acebâ bitüre ar'ar nârenc*

beytinde narenc, ar'ar (dağ servisi) gibi uzun boylu sevgilinin -eğer şair düğme ile sevgilinin göğüslerini kastetmemişse- elbisesindeki altın renkli düğmeleri renk ve şekil bakımından olgun bir narence benzetmiştir. Meyvesiz bir ağaç olan ve mecazen boy bos anlamına gelen ar'arın turunc meyvesi vermiş olmasının hayretle karşılanması ise sevgilinin âşığına karşı takındığı olumsuz tavırla ilgilidir. Sevgilinin âşığına ilgi göstermesi ar'arın narenc bitirmesi kadar inanılmaz bir olgudur. Bu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

düşünceden hareket edilerek narenc ile sevgilinin ilgi ve belki de vuslatı arasında bir ilgi kurulduğu söylenebilir. Şair,

*Ne ola bu şîr ile zeyn olsa Revânî meclis
Sohbete çünkü virür zînet ü zîver nârenc*

şeklindeki ve “Ey Revanî! Bu şiir ile meclisler süslense bunda şaşılacak ne var? Çünkü narenc sohbete zenginlik ve güzellik verir.” dediği makta beytinde şiirini meclisi süsleyen bir unsur olarak ele alıp övünürken, onu meclisi zenginleştiren ve süsleyen bir başka unsur olan narenc benzetir. Bu benzetmede hareket noktası narencin az bulunan, çok sevilen; şekil, tat, koku ve lezzet bakımından insanların hoşlandığı, yemeli içmeli toplantılarda daima görmeyi, tatmayı arzu ettikleri bir meyve olmasıdır. Revanî’ye göre onun şiirleri de, narenc gibi, meclisleri süsleyen, mecliste bulunanların daima dinlemeyi arzu ettikleri ve bundan hoşlandıkları nadir bulunan eserlerdendir.

Üzerinde duracağımız *şeftâlû* redifli üçüncü gazel, Zati’ye ait ve on beyittir. Şeftali, zar gibi ince kabuğu kadife gibi ince tüylü, genellikle sarı, pembe kırmızı alacalı, bol sulu, lifli ve hoş kokulu, eti ise beyaz, sarı ya da kırmızı renkli bir meyvedir.¹³

Gazel şairin “Can kayısı özler, bu hasta gönül ise şeftaliyi; bana ağzınla şeftali sunsan daha hoş gelirdi (olurdu).” dediği,

*Bana cân kayısı özler bu dil-i bîmâr şeftâlû
Hôş idi eylesen ağzunla ger ikrâr şeftâlû*

şeklindeki matla beytiyle başlar. Bu beyitte çok yakından tanıdığımız iki güzel meyve, kayısı ve şeftali mukayese edilir. Kayısı canın arzu ettiği ve ihtiva ettiği değerler bakımından canın beslenmesine daha faydalı bir meyve olarak ele alınırken, şeftali hasta olan gönlün hoşuna giden, insanların daha çok hoşlandığı, gönül verdiği bir meyve olarak takdim edilmektedir. Bunda sevgilinin dudağının renk, şekil, lezzet ve tat bakımından şeftaliye benzetilmesi ile dudağın divan edebiyatında âşığın hayatı için taşıdığı anlam önemli bir yer tutar. Çünkü dudak

¹³ a.g.e., C. 20, s. 250.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

vuslatı, ölümsüzlüğü ifade eder ve bu sebepten de ab-ı hayat yani ölümsüzlük suyuna benzetilir. Tasavvufi açıdan da vahdetin yani ebedî hayatın sembolüdür. Şairin, sevgilinin ağzıyla şeftali sunacağı ihtimalini hoş olarak vasıflandırmasının sebebi de budur.

Şairin “Ey servi boylu (sevgilim)! Bu kayısı cennette yetişmiştir diye Tatar, dudağının hünnabından şeftali almak ister.” dediği

*Bu kayısı bâğ-ı cennetde bitübdür diye ey servüm
Eger unnâb-ı la'lünden ala tâtâr şeftâlû*

şeklindeki hüsn-i matlaında sevgilinin dudağı unnab ya da hünnap adını verdiğimiz meyveye benzetilmektedir. Hünnap, olgunlaştığı zaman kırmızımsı kahverengi olan, eriğe benzeyen bir meyvedir.¹⁴ Benzerlik renk ve şekil yönündendir. Tat unsurunun da gözetildiği düşünülebilir. Beyitte dudağın benzetildiği meyve kayısıdır; ancak, bu kayısı cennette yetişen daha üstün özellikleri olan bir kayısıdır. Tatarın, sevgilinin hünnaba benzeyen dudağından şeftali, yani öpücük alma isteği de sevgilinin dudağının cennette yetişen kayısıya benzetilmesine dayanmaktadır.

Zatî'nin “Ey yüzü nar çiçeği (gibi güzel) olan (sevgili)! Eğer bana şeftali lütfeylemezsen, (görenler) ahının ateşinin kıvılcımlarını narın tanesi sanırlar.” dediği

*Şirârün âteş-i âhun sanurlar dânesi nârun
Bana lutf eylemezsen ey yüzü gül-nâr şeftâlû*

şeklindeki beytinde sevgilinin yüzü, özellikle yanakları, gençliği yani tazeliği, kokusu ve rengi sebebiyle nar çiçeğine, âşığın ahının kıvılcımları nar tanelerine ve dudağı, dolayısıyla öpücüğü de yine şeftaliye benzetilir. Nar çok belirgin olmayan altıgen bir yapıya sahip, iri bir portakal büyüklüğünde küremsi meyveleri olan bir meyvedir. Sarı, kırmızı ve kahverengi alacalı ve derimsi bir kabukla örtülü meyvelerinin içi bölmelere ayrılmıştır. Her bölmede çok sayıda kırmızımsı renkli, saydam tane bulunur. Narın yenen bölümü bu tanelerdir.¹⁵ Ah ateşinin

¹⁴ a.g.e., C. 11, s. 312.

¹⁵ a.g.e., C. 16, s. 406.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

kıvılcımlarının rengi, şekli ve çokluğu ve özellikle *nâr* kelimesinin bir meyve adı yanında “ateş koru” anlamından da yararlanarak, kırmızı nar tanelerine benzetilmiştir. Sevgilinin kırmızı yanakları için, gül ve lâle gibi çok kullanılan çiçekler yerine gül-nar, yani nar çiçeğinin tercih sebebi ise beyitte yer alan *nâr* kelimesiyle olan yakın ilgisidir. Şairin beyitte asıl vurgulamak istediği, nar çiçeği kadar güzel bir yüze sahip olan sevgilinin şeftaliye benzetilen dudağını, yani vuslatını âşığına sunmaması hâlinde nasıl acı çekeceği ve bu acıyla dile getirdiği feryadının nasıl ateşli olacağı, görenlerin bu ateşin kıvılcımlarını nar tanelerine benzetebileceğidir.

Şairin “(Ey sevgili)! Eğer rakip dudağından şeftali almak isterse, yüzünü eriklerle süsle ve onu ayvalar ile gönder.” diye nesre çevirebileceğimiz,

Eriklerle yüzün zeyn it anı ayvâ ile gönder
Eğer la'lünden alma isteğe ağıâr şeftâlû

beytinde, sevgilinin dudağının yine şeftaliye benzetildiğini görüyoruz. Erik, cinslerine göre yeşil, sarı, mor gibi değişik renklerde, farklı büyüklüklerde ve şekillerde, sulu, ekşi ve tatlı bir meyvedir.¹⁶ Beyitte yer alan erik âşığın rakibin yüzünde sevgili tarafından meydana getirilmesini istediği çürüklere, morluklara benzetilmiştir. Kast edilen koyu renkli siyah eriktir ve benzerlik şekil ve renk yönünden kurulmuştur. Ayva, altın sarısı renginde, hoş kokulu ve iri bir meyvedir.¹⁷ Ayva kelimesi ise beyitte bu anlayış içinde, özellikle sevgiliden dayak yiyen, yüzü gözü siyah eriğe benzeyen yaralarla donanan rakibin ah u vahını, yani feryatlarını ifade etmektedir. Şairin burada ayva kelimesinin, ayva veya eyva şeklindeki telaffuzunun eyvah şeklindeki feryat ifadesiyle benzerliğinden yararlandığını söyleyebiliriz. Ayvanın taş ile olan benzerliğini göz önünde tutarsak “Rakibi ayva atarak yanından uzaklaştır.” demek istediğini de söylemek mümkündür. Bunun yanında bir şeftali - dudak, dudak - vuslat ilgisinden hareket ederek, “Ey sevgili senin dudağını, yani vuslatını isteyen rakibi, erik ayva gibi daha az değerli şeyleri -bu belki bir gülümseme, belki bir

¹⁶ *a.g.e.*, C. 8, s. 254.

¹⁷ *a.g.e.*, C. 3, s. 107.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008

tatlı söz vb. olabilir- ver gönder, başından sav.” dediği de düşünülebilir. Ancak, şairin burada şeftali - dudak, erik - dayak izi ve ayva - ah u vah ilgisini ön planda tuttuğu açıktır. Beyitte almak fiilinin *alma* şeklinde, elma adlı meyveyi hatırlatacak şekilde kullanılmasına da dikkat etmek gerekir. Şairin bu kullanılışı, meyve konulu bir manzumeye daha uygun düşeceğini düşünerek kullandığı şüphesizdir.

Zatî'nin, “Ey tatlı dilli sevgili! Benim için senin dudağının hurmasından şeftali almak, verdiğin sıkıntılarının meyvesinden çok daha iyidir.” diye nesre çevirdiğimiz,

*Cefânun mîvesinden hep senün hurmâ-yı la'lünden
Bana bih-terdür alma ey şeker-güftâr şeftâlû*

şeklindeki beşinci beytinde bir arzusunu dile getirmektedir. Sevgiliye tatlı dilli olarak hitap eden şair sevgilinin kendisine hoşuna gidecek güzel sözler söylemesini de arzu ettiğini ifade eder. Şekil, tat ve belki de renk bakımından hurmaya benzettiği dudağından şeftaliye benzettiği bir öpücük almak istediğini de dile getiren şair, bunun kendisi için bir meyveye benzettiği sevgilinin cefasından daha tercihe şayan olduğunu de söylüyor. Kısaca ifade edersek, “Ey sevgili! Bana böyle cefa edeceğine güzel dudağından bir öpücük vermen benim için daha iyidir.” demek istediğini söyleyebiliriz. Almak fiilinin bu beyitte de, aynı sebeple, elma meyvesini hatırlatmak için *alma* şeklinde kullanıldığı açıktır.

Şairin,”(Ey sevgili)! Senin boyunla buseni yeni bir gazel ettim (senin boyununu ve buseni konu alan yeni bir gazel yazdım), onun her dala benzeyen her beytinin ucunda bir şeftali var.” dediği,

*Senün kaddünle büsen vasfını bir ter gazel itdüm
Anun bir şâh her beyti ucunda var şeftâlû*

şeklindeki beytinde sevgilinin boyununu bir şeftali ağacına ve yazdığı gazele benzetirken, her beytin sonunda redif dolarak yer alan *şeftâlû* kelimesini de bu ağacın dallarında yetişmiş şeftali meyvesine benzetiyor. Manzume kelimesinin tanzim edilmiş, ölçülü ve düzgün anlamları ile sevgilinin düzgün, uzun ve mütenasip boyu arasında kurulan ilgi, divan şiirinde çok sık olmasa da

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

karşılaştığımız bir benzetmedir. Sevgilinin boyunun değer verilen ağaçlara benzetilmesi ise sıkça rastlanılan ilgidir. Zatî'nin bu beyitte *şâh* kelimesini, imlâsının anlamına uygun olarak, dal anlamında kullandığı açıktır; ancak, ses benzerliği göz önünde tutularak bir an için *şâh* kelimesi padişah anlamıyla alınırsa *her şâh beyti* ifadesinden gazelin en güzel beytini hatırlayabiliriz. Böyle bir yaklaşım bize şairin bu beytinin bir fahriye anlamı taşıdığını ve şiirinin her beytinin bir şah beyit güzelliğinde olduğunu ifade etmek istemiş olabileceğini de düşündürebilir.

Şair, “Eğer o sevgili mahallesinde bana bir şeftali vereceğine söz verirse, ondan cennet bahçesinde taze bir meyve yemiş gibi hoşlanırım.” dediği,

*Cinân bağında ter mîve yemişçe hazz idem andan
Eger kûyunda ahd ide bana ol yâr şeftâlû*

şeklindeki beytinde, sevgilinin mahallesini cennete, sevgilinin vermeye söz vermesini istediği öpücüğünü, yani dudağını, dolayısıyla vuslatını da taze bir şeftaliye benzetir. Benzerlik, yukarıda da belirttiğimiz gibi sevgilinin dudağının renk, şekil, lezzet ve tat bakımından şeftali ile gösterdiği benzerlik ve dudağın aşık bakımından taşıdığı önemdir. Burada sevgilinin cennete lâyık güzellikte olduğunu ifade edilmek istendiği de göz önünde tutulmalıdır.

Zatî'nin, “Sevgili badem üzerine fındık kor ama, can parasını al her zaman bana şeftalini lütfet desem, daha önce vermiş olduğu sözünde durmaz.” dediği,

*Kor ol bâdâm üzre fınduk ammâ ahbine turmaz
Disem cân nakdini al lutf kıl her bâr şeftâlû*

şeklindeki beytinde badem ile fındık ile kastettiklerinin, âşığından esirgemeyip ara sıra gösterdiği sınırlı güzellikleri, sözleri ve asla yerine getirmeyeceği vaatleri olduğu söylenebilir. Ayrıca, şekil benzerliği ve konum itibarıyla bademe benzeyen ağız üzerindeki fındık burun olarak da hayal edilebilir. Beyitten de anlaşıldığı gibi, âşığa sevgili tarafından yapılan vaatler arasında, şeftali olarak vasıflandırılan dudağı, dolayısıyla vuslat vaadi de vardır. Âşık ise her zaman olduğu gibi sevgilinin dudağına, yani vuslatına can nakdi ile taliptir. Ama

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

sevgili bu sözünde asla durmaz ve âşığına dudağını, yani vuslatını sunmaz. Burada dudağın ölümsüzlük bağışlayan bir unsur, ab-ı hayat, tasavvufi açıdan vahdet, yani ebedî ölümsüzlük anlamına geldiğini düşünürsek, bu alış-verişten âşığın daha kârlı çıkacağı açıktır.

Şairin, “Ey Zati! Cihanı dut ve ayva ile doldursam ne olur (bunda şaşılacak ne var)? Şeftali, hasret eliyle canıma nar vurmaktadır.” dediği,

*N'ola Zâtî cihânı dūd ile ayvâ ile pür kılsam
Urubdur cânuma hasret eliyle nâr şeftâlû*

şeklindeki beytinde *dūd*, *ayvâ* ve *nâr* kelimelerinin meyve adı olmaları yanında sırasıyla duman, ah u vah ve ateş koru anlamlarıyla oynamaktadır. Dut, böğürtlene benzeyen, beyaz renkli tatlı ve ekşimsi lezzetli morumsu-kara renkli cinsleri olan bir meyvedir.¹⁸ Bu sebeple kelimeleri ikinci anlamlarıyla aldığımız zaman “Ey Zati! Cihanı ah dumanı ve ah u vah ile doldursam bunda şaşılacak ne var? Şeftali, hasret eliyle canıma ateş vurmaktadır.” şeklinde nesre çevirebiliriz. Şairin burada, şeftaliye benzetilen sevgilinin dudağına olan hasretini ifade ederken, belki de çok hoşlandığı şeftali meyvesine olan hasretini de ifade etmiştir. Ulaşımın ve meyve sebzeleri korumanın bugünkü kadar kolay olmadığı şüphesiz olan 16. yüzyılda, belli bir bölgede yetiştiği ve pahalı olduğu için herkesin kolayca ulaşamadığı bir meyve olması bakımından şeftaliye duyulan hasret yadırganamaz.

Zatî, “O sevgili kendi ağzıyla bana şeftali vereceğine söz verdi; hemen o anda durup ağzını öpesim geldi.” diye nesre çevirebileceğimiz,

*Hemân ol sâ'at anun turup agzın öpesim geldi
Bana ahd eyledi agziyle ol dil-dâr şeftâlû*

şeklindeki makta beytinde yine renk, şekil, lezzet ve tat bakımından dudak - şeftali ilişkisini kurarken, mutlaka duymayı çok istediğimiz ve çok hoşumuza giden bir sözü duyduğumuz zaman kullanmayı alışkanlık hâline getirdiğimiz, “Ağzını öpesim geldi.” şeklindeki aşırı

¹⁸ a.g.e., C. 7, s. 550.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

memnuniyet ve mutluluk ifade eden bir halk söyleyişini de şiirine çok güzel aktardığına dikkat çekmeliyiz.

Kadı Burhaneddin'in *almasuyile* redifli altı beyitlik gazeli "Benzim, gönlü alıp giden sevgili yüzünden ayva oldu (ayva gibi sarardı); (sevgili) gamzesinin elması ile ciğerimi doğradı." diye nesre çevirebileceğimiz,

*Hayva oldı benizüm dilberün almasıyile
Togradı ciğerümi gamzesi almasıyile*

şeklindeki matla beytiyle başlamaktadır. Şair sararmış benzini renk bakımından ayvaya benzetirken, ciğerini de paramparça hayal eder. Dilberin aldığı ve âşığın benzinin sararıp solmasına sebep olan unsur ise âşığın gönlüdür. Şairin sevgiliyi ifade etmek için kullanabileceği başka kelimeler varken, "gönlü alıp giden" anlamına gelen *dilber* kelimesini tercih etmesinin sebebi de budur. *Elmasıyile* redifindeki *elmas*¹⁹ kelimesini çok sert ve kıymetli bir maden olarak ele alırsak, sevgilinin âşığın ciğerini doğrayıp parça parça eden yan bakışının keskin bir kesici alete benzetilmesini daha kolay açıklayabiliriz. Her iki durum da âşığın sevgili yüzünden çektiği aşk acısı ve derdiyle ilgilidir. Meyve anlamına gelen *elma* kelimesinin *almak* fiilini de hatırlatacak şekilde *alma* şeklinde kullanılması, kelimenin mahallî ve devrine ait bir özelliği olmasına rağmen, dikkatli bir tercihtir. Beyitte elma kelimesi ile kastedilen, âşığın gönlünü çelen sevgilinin elmaya benzeyen güzellik unsurları olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Âşık sevgilinin bu cazip güzellik unsurlarına gönlünü kaptırmış ve ciğerinin parça parça olmasına, benzinin sararmasına sebep olan aşk belâsına isteyerek düşmüştür.

Şairin, "Benzimin sarısı (kanlı) göz yaşlarım ile narenci olur (kızarıp); yüreğimiz ciğer (gibi kırmızı) iken, kara elmas gibi oldu." dediği,

*Benizüm sarısı nârancı olur yaşum ile
Oldı yürek ciğer iken kara almasıyile*

şeklindeki ikinci beyitte gönül sıkıntılarını yüreğinin kararması şeklinde ifade ederken çok değerli bir elmas

¹⁹ Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C. I, s. 519, "elmas" maddesi.

çeşidi olan kara elmasa da işaret eder. Bu durumun sebebi olarak da yine sevgilinin, âşığın kendisine delicesine bağlanmasına sebep olan güzellik unsurlarıdır.

Kadı Burhaneddin'in "(Sevgilinin) gönlünü alan (işgal eden) gözleri ve şu dudakları, (onu) öyle viran etti ki, (viran gönül sevgilinin) elması ile (tekrar) nasıl mamur olsun?" diye sorduğu,

*Gönüli almasıdır gözleri şol leblerine
Bes bu vîrân niçe ma'mûr ola almasıyle*

beytinde gönül bir ülkeye, bir mülke benzetilirken, sevgilinin güzel gözleri ve dudakları da, bu gönül mülkünü işgal edip harabeye çeviren işgalciler olarak hayal edilmektedir. Şairin kanaatine göre âşığın harabeye dönmüş gönlünün tekrar eski hâline gelmesi imkânsızdır. Buna redif kelimesinin içinde yer alan *almas* kelimesinin ifade ettiği maddî değerler de, *elma* kelimesiyle ifade edilen sevgilinin ilgisi de başaramaz.

Şairin, "Eğer bahçede (sevgilinin) kırmızı elma yanaklarını görmek istersen, sabah rüzgârına yalvar (onun ayağının toprağı ol); çünkü, sabah rüzgârı sevgilin zülfünün ucunu açar." dediği,

*Toprag ol bâd-ı sabâya ki açar zülfi ucun
Bağda ger diler isen ki kızıl almasıyle*

şeklindeki beytinde sevgilinin saçları tarafından örtülen ve âşığın gözünden gizlenen kırmızı yanakları, şekil ve renk, tazelik ve güzellik bakımından kırmızı bir elmaya benzetilmiştir. Âşık, bir şekilde sabah rüzgârını ikna edebilir ve sevgilinin saçlarını onun yanağından kaldırtabilirse, o elma yanakları görebilmek imkânına sahip olabilir. Bu da sabah rüzgârının ayağına düşmekle mümkündür. İdeal, ulaşılması istenilen hedef, ülkü anlamına gelen *kızıl elma* ifadesinin beyitte yer alması da âşığın sevgilinin yüzünü görme arzusuna uygun düşmektedir.

Kadı Burhaneddin'in, "Doğrusu, çenesinin yanında ayvanın suyu yok (bir değeri yok); (sevgili) yanağının elmasıyla insana cenneti (bile) terk ettirir." dediği,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

Âbı yoh hayvânun elhâk zenâhı katında
Yanağı cenneti terk itdürür almasıyle

şeklindeki beytinde de sevgilinin çenesi ayvaya, yanakları da yine elmaya benzetilir; ancak, sevgilinin çenesi “suyu yoh” şeklinde ifade edilen ayvadan daha üstün tutulurken, yanakları da insana cenneti bile terk ettirecek güzellikte, yani cennette bile bulunmayacak bir elmaya benzetilerek, sevgilinin ne kadar benzersiz bir güzelliğe sahip olduğu dile getirilir.

“Elimi narına uzattım ve o (sevgili) bana alma dedi; ben de elma yanağının uğruna inci gibi gözyaşları döktüm.” diye nesre çevirebileceğimiz,

Eli nâruna apardum u bana alma didi
Dür gibi yaşı revân eyledüm almasıyle

şeklindeki gazelin son beytinde de yine elma ile yanak arasında ilgi kurulurken, âşığın döktüğü gözyaşları inciye benzetilir. Nar kelimesiyle neyin kastedildiği ise beyitte açıkça belli değildir; ancak nar tanesi - kanlı gözyaşı - kırmızı elma arasında da şairin renk ve şekil benzerliğine dayanan bir ilgi kurarak, bu kelimeleri aynı beyitte bir araya getirdiği de düşünülebilir.

Kadı Burhaneddin’in *alma direm* redifli beş beyitlik ikinci gazelinde de *elma* kelimesi *alma* şeklinde kullanılarak kelimenin almak fiili anlamından yeterince yararlanılmıştır. Gazelin, “(Ben) senin çenene ayva, yanaklarına da elma derim; (kim) onları görüp almaya kalkarsa (ben onlara) alma derim.” diye nesre çevirmeye çalıştığımız,

Hayva enegüne yanahlarına alma direm
Anları görelî kim ayda ki ben alma direm

şeklindeki matla beytinde de şekil ve renk benzerliği sebebiyle sevgilinin çenesi ayvaya, yanakları da elmaya benzetilmiştir. *Alma* kelimesi ilk mısradaki meyve adı, ikinci mısradaki fiil olarak kullanılmıştır.

Gazelin, “Şeftalisine el uzattığım zaman sevgili (bana) alma dedi; eğer sevgili benim canıma ilgi gösterirse ben (ona) şimdi alma derim.” gibi bir nesir cümlesiyle karşılayabileceğimiz,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 3/5 Fall 2008

*Şeftâlûsına el uzatdum idi alma didi
Cânuma ger nazar eyler ise uş alma direm*

şeklindeki ikinci beyitte ise elma kelimesinin daha çok fiil olarak kullanıldığını görüyoruz. Şeftalinin sevgilinin dudağı veya dudakla ilgili olarak busesinin kastedildiği göz önünde tutulursa, birinci mısradaki *alma* kelimesinin de *elma* anlamında kullanıldığı düşünülerek mısraı “Ben sevgilinin şeftaliye benzeyen dudağına el uzatınca, sevgili bana onun elma olduğunu söyledi.” şeklinde nesre çevirmek mümkün ise de ikinci mısraı ile ilgi kurmak zorlaşabilir.

Şairin, “Ağzı fıstık ve dudağı şeker olan sevgilinin huzuruna varayım; eğer sevgili kırmızıyı arzu ederse ona ‘İki gözümden elma gibi kırmızı kanlı gözyaşları akar.’ derim.” şeklinde nesre çevirebileceğimiz,

*Varayım ağzı piste lebi şeker katına
Al dilerse iki gözümden ahar alma direm*

beytinde âşığın gözyaşlarının renk ve şekil bakımından almaya, sevgilinin ağzının şekil ve küçüklük bakımından fıstığa ve dudaklarının da tadından dolayı şekere benzetildiğini görüyoruz.

Gazelin, “(Sevgili) elmasını göstererek ‘(Bak) bu nasıl (benzersiz) elmadır?’ diyerek (beni) aldatmaya çalışır. (Ben de) ‘Güzelliğinin sofrasındaki birçok kırmızı elmadan biridir.’ derim.” diye nesre çevirebileceğimiz,

*Niçe al alma diyü aldaya almasıyle
Hüsni hânında anun niçe bir al alma direm*

şeklindeki dördüncü beytinde, sevgilinin güzelliği bir sofraya ve yüz üzerindeki bazı güzellik unsurları da elmaya benzetilmektedir.

Gazelin, “(Sevgilinin), kemende benzeyen zülfü ile kan içici gözünü gördüğümünden beri, bin âşığın başını gözünün yan bakışına feda bir elma derim.” şeklinde nesre çevirebileceğimiz,

*Görelî zülfi kemendiyile hûn-hâr gözün
Her gözi gamzesine bin başı bir alma direm*

beytinde ise, şair şekil benzerliğinden dolayı sevgilinin kıvrımlı saçını kemende, gözünü ve yan bakışını kan içici

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

katile benzetir. Bu katilin katlettiği âşıkların kanlı başı ise şekil ve renk münasebeti dolayısıyla elmaya benzetilmiştir.

Meyve redifli gazellerin dışında Mesihî'nin meyve çekirdeklerini konu edinen *çekirdeği* redifli beş beyitlik gazeli de çalışmaya dâhil edilmiştir. Çünkü çekirdek meyvenin devamlılığını sağlayan en önemli unsurdur. Mesihî “Gönülde sevda meyvesinin çekirdeği ekildi; bu kavga çekirdeği canda mihnet meyvesi bitirdi.” şeklinde nesre çevirebileceğimiz,

*Dilde ekildi meyve-i sevda çekirdeği
Mihnet bitürdi canda bu gavgâ çekirdeği*

şeklindeki matla beytinde, sevda ve kavgayı çekirdekten yetişen bir meyve gibi hayal eder. Gönülün meyve ağaçlarının ekildiği bir meyve bahçesi olarak hayal edildiği beyitte, bu bahçeye ekilen meyve ağacı ise sevda, yani aşk meyvesinin ağacının çekirdeğidir. Şair matla beytinin ilk mısraında kısaca gönlüne aşk düştüğünü ifade ederken, ikinci mısra da ise canında bu aşkın meydana getirdiği sıkıntıları kavga çekirdeğinin bitirdiği mihnet meyvesi olarak ifade ediyor. Aşkın verdiği sıkıntıların da meyveye benzetilmesinin sebebi, aşkın ve neticelerinin âşık için ne kadar sıkıntılı ve katlanılması zor olursa olsun, aşkın vazgeçilemez bir duygu alması sebebiyledir. Bu da insanların yaradılışlarına hoş gelen meyvelere duyduğu ilgiye, düşkünlüğe benzer.

Şairin “O servi boylunun dudağının hurmasının hasreti, bizim tespihimizi hurma çekirdeği eyledi.” dediği,

*Ol serv-kâmetün rutab-ı la'li hasreti
Tespühümüzi eyledi hurmâ çekirdeği*

şeklindeki beytinde, tespih kelimesinin anlamlarıyla oynamaktadır. Tespih, ibadetlerimizde tekrarladığımız ifadelerin sayısını tespite yarayan, otuz üçlük, doksan dokuzluk, beş yüzlük, binlik gibi tane sayısına göre adlar verdiğimiz bir eşyamızdır. Tespih kelimesinin bunun yanında bir kelimeyi veya bir ifadeyi dile dolamak, devamlı tekrar etmek anlamı vardır. Rutab ise hurma adını verdiğimiz meyvedir. Sevgilinin dudağı âşık açısından ona verdiği hayatîyet, haz ve tat gibi sahip olduğu özellikler bakımından çok tatlı, lezzetli ve besleyici

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

bir meyve olan rutaba, yani hurmaya benzetilmiştir. Âşığın, sevgilinin hurmaya benzeyen dudağının hasretiyle durmadan devamlı çektiği -ki bu aynı zaman da bir sabır ifadesidir- tespihin taneleri hurma çekirdeğinden yapılmıştır. Tespih kelimesinin devamlı tekrarlanan anlamı göz önünde tutulursa, âşığın dilinden düşürmediği ve devamlı tekrarladığı sevgilinin tadına ve lezzetine doyamadığı, hasretini çektiği hurmaya benzetilen dudağıdır. Gazelin,

*Şeftâlî-yi lebinî nigârün rakîb yer
Bize degince yâ kabıdır yâ çekirdeği*

şeklindeki üçüncü beytini “Sevgilinin dudağının şeftalisini rakip yer; sıra bize gelince ya kabuğu ya çekirdeği nasip olur.” şeklinde nesre çevirebiliriz. Yukarıda da işaret edildiği gibi, sevgilinin dudağının en çok benzetildiği meyve şeftalidir. Bu benzetmede şeftalinin lezzeti ve tadıyla ilgili özellikleri yanında, bilhassa yarma şeftalinin sevgilinin dudaklarıyla olan renk ve şekil özelliği de daima dikkate alınmıştır. Şeftalinin sulu bir meyve olması da bu benzetmede yer alan önemli bir özelliktir. Âşık sevgilinin rakibe gösterdiği, rakibin asla hak etmediği yakın ilgiyi daima kıskanır ve bu ilgiye mahzar olan rakibi şeytan, köpek, domuz gibi kötü sıfatlarla vasıflandırır. Bunun sebebi sevgilinin rakipten esirgemediği ve gerçek âşık olmaması sebebiyle asla hak etmediği her türlü yakınlığıdır. Bu yakın ilgiyi gerçekten hak eden, sevgiliye canı bahasına bağlanmış olan âşıktır. Bu beyitte de âşığın yakınmasının sebebi bundandır. Sevgilinin aslında âşığın ikram etmesi gereken dudağının şeftalisini rakip yer; âşığa kalan ise şeftalinin kabuğu ve çekirdeği, yenmeyip atılan kısımlarıdır, yani sevgili güzelliği kaybolduktan sonra âşığın yüz verir.

Mesihî'nin “Ey o altın dolu hazinenin kilidini açamayan! (O kilidi açmak için) anahtara ayva çekirdeği sürmelisin.” dediği,

*Ey küflini açamayan ol genc-i pür-zerün
Miftâha çalasın meger ayvâ çekirdeği*

şeklindeki beytinde, ayva çekirdeğinin araştırılmaya muhtaç bir özelliğini de tespit ediyoruz: Mesihî bu beyti

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/5 Fall 2008*

ile bize, ayva çekirdeğinin renk verme özelliğinin yanında bir de kayganlık sağlama ve belki de pası giderme gibi bir özelliğinin de bulunduğu bilgisini iletmektedir. Gerçekten de ayva çekirdeğinin yumuşatıcı ve kayganlık sağlayan bir yapısı vardır.²⁰ Ayva çekirdeğinin bu özelliği elbette ki araştırmalıdır. Divan şairinin çok iyi bir gözlemci olduğu ve çevresinde gözlemlediği, gördüğü veya haberdar olduğu her türlü izlenimi ve bilgiyi kendi sanat anlayışı içinde kullanıp bize ulaştırdığı düşünülürse, bu tür bilgilerin doğruluğundan şüphe edilmeden araştırılarak belgelendirilmesinin daha uygun ve doğru olacağı görülmektedir.

Şair şiirini “(Ey) Mesihî! Sevgilinin dudağının kaysısı ne güzel olur; çünkü, onun yırı ve çekirdeği yoktur.” dediği,

Kaysı-yı la'l-i dōst Mesihî ne hûb olur

Kim yok anun yırı ile aslâ çekirdeği

şeklindeki makta beytiyle tamamlıyor ve sevgilinin dudağını benzettiği kayısından daha üstün vasıflara sahip olduğunu ifade ediyor. Sevgilinin dudağı yırı ve çekirdeği bulunmayan benzersiz bir kayısıdır. Onun hoş ve tercih edilir olmasının sebebi de budur. Yır kelimesinin yırtık, yarık, çatlak²¹ anlamı taşıdığı göz önünde tutulursa, şairin sevgilinin dudağının diriliğinden, yani sevgilinin gençliğinden söz ettiği söylenebilir.

²⁰ Ana Britannica, C. 3, s. 107. “ Ayvanın,...tohumları bazı yörelerde boğaz hastalıklarına karşı ya da deriye sürülerek yumuşatıcı olarak kullanılır.”

²¹ XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, Ankara 1972, C. 6, s. 4607; Derleme Sözlüğü, Ankara 1979, C. XI, s. 4279.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/5 Fall 2008